

Fecr Yayınları: 800

TEFSİR RİVÂYETLERİNİN VÂKIYLA UYUMU VE ÂYETLERİN TARİHLENDİRİLMESİ
-BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİ-

Dr. Mustafa Oktay GAMGA

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör

Doç. Dr. Şuayip KARATAŞ

Mizanpaj ve Kapak

FCR

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Şubat 2024

ISBN: 978-625-6602-53-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**TEFSİR RİVÂYETLERİNİN
VÂKIAYLA UYUMU
VE
ÂYETLERİN TARİHLENDİRİLMESİ
-BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİ-**

Dr. Mustafa Oktay GAMGA

Ankara 2024

Mustafa Oktay GAMGA

1969 Osmaniye doğumludur. 1987 yılında Osmaniye İmam Hatip Lisesi'nden, 1992 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1993 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı ancak bazı nedenlerden dolayı tez döneminde bırakmak durumunda kaldı. 1999-2002 yılları arasında yarıda bıraktığı yüksek lisansını Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde tamamladı. 28 Şubat darbesinin etkileri nedeniyle eğitim hayatına bir süre ara verdikten sonra 2015 yılında Çukurova Üniversitesi'nde başladığı doktora eğitimini 2023 yılı Ocak ayında tamamladı.

Gamga 1992 yılından itibaren Nevşehir, Van, Gaziantep ve Osmaniye olmak üzere farklı şehirlerde İHL Meslek Dersleri Öğretmeni olarak görev yaptı. Hâlen Osmaniye Necmettin Erbakan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde görevine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	11
KISALTMALAR -----	14
GİRİŞ-----	15
1. Araştırmanın Önemi ve Amacı-----	15
2. Araştırmanın Kapsamı -----	17
3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları -----	17
4. Araştırmaya Dair Literatürün Değerlendirilmesi-----	20

BİRİNCİ BÖLÜM

ESBÂB-I NÜZÛL VE ÂYETLERİN TARİHLENDİRİLMESİ

1.1. Esbâb-ı Nüzûl'ün Önemi ve Bu Konudaki Sorunlar -----	25
1.2. Esbâb-ı Nüzûlü Belirten İfade Kalıpları-----	30
1.3. Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetlerini Değerlendirme Kriterleri -----	32
1.3.1. Sahih Olan Rivâyetlerin Kabul Edilmesi -----	33
1.3.2. Rivâyetlerde Kullanılan İfade Kalıplarını Dikkate Almak -----	34
1.3.3. Eşdeğer Rivâyetlerde Tercih -----	35
1.4. Esbâb-ı Nüzûl ve İctihâdîlik -----	40
1.5. Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetlerinin Vâkıa ile Uyumu -----	47
1.6. Âyet ve Sûrelerin Tarihlendirilmesi -----	49
1.6.1. Mekkî ve Medenî Disiplini-----	49
1.6.2. Nesh Disiplini -----	50
1.6.3. Kronolojik Tefsir Çalışmaları -----	53
1.6.4. Müsteşriklerin Çalışmalarının Tarihlendirmeye Etkisi -----	60

İKİNCİ BÖLÜM

BAKARA SÛRESİ'NİN NÜZÛL ORTAMI VE MUHTEVA TAHLİLİ

2.1. Bakara Sûresi'nin Adı, Fazileti ve Nüzûl Sürecindeki Yeri -----	68
2.2. Medine'nin Sosyal ve Dînî Yapısı-----	73
2.3. Bakara Sûresi'nin Muhatapları ve Diyalektik Nüzûl -----	79
2.3.1. Medine'nin Yerli Halkı: Evs ve Hazrec -----	83
2.3.2. Yahudiler -----	85
2.3.3. Hıristiyanlar -----	88
2.3.4. Münafıklar -----	90
2.4. Gayri Müslimlerle İlişkilerin Düzenlenmesi-----	93
2.4.1. Yahudilerle İlişkiler -----	95
2.4.2. Hıristiyanlarla İlişkiler -----	103

2.4.3. Müşriklerle İlişkiler -----	106
2.4.3.1. Hicret Öncesinde Mekke Müşrikleriyle İlişkiler -----	107
2.4.3.2. Hicret Sonrasında Medine Müşrikleriyle İlişkiler -----	111
2.5. Cihad ve Savaş Hukuku -----	115
2.6. İbâdet Hukuku -----	125
2.7. Muamelât Hukuku -----	128
2.8. Hz. Peygamber ve Sahabeye Hitap Eden Âyetler -----	136
2.8.1. Hz. Peygamber'e Hitap Eden Âyetler -----	137
2.8.1.1. Bilgilendirme ve Eğitim Maksudlu Hitaplar -----	137
2.8.1.2. Yahudilerle İlişkileri Belirleyen Hitaplar -----	139
2.8.1.3. Sahabenin Sorularına Cevap Mahiyetindeki Hitaplar -----	141
2.8.2. Sahabeye Hitap Eden Âyetler -----	143
2.8.2.1. Sahabeye Direkt Hitap Eden Âyetler -----	143
2.8.2.2. Sahabeye Dolaylı Olarak Hitap Eden Âyetler -----	144
2.9. Yahudi ve Hıristiyanlara Hitap Eden Âyetler -----	146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAKARA SÜRESİ 1-177. ÂYETLER'İN NÜZÛL

SEBEPLERİNİN TESPİTİ VE ÂYETLERİN TARİHLENDİRİLMESİ

3.1. 1-20. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	151
3.1.1. İman ve Takvâ sahipleri -----	152
3.1.2. İnatçı Nankör ve İnkârcılar -----	156
3.1.3. Münafıklar -----	160
3.1.4. 1-20. Âyetler Genel Değerlendirme -----	167
3.1.5. 1-20. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	169
3.2. 21-22. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	172
3.3. 23-24. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	173
3.4. 25-29. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	175
3.5. 30-39. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	181
3.6. 40-141. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	183
3.7. 40-46. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	184
3.8. 47-61. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	188
3.9. 62. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	190
3.9.1. Âyetin Tarihinin Belirlenmesi -----	198
3.10. 63-74. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	200
3.11. 75-79. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	204
3.12. 80-82. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	207
3.13. 83-96. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	211
3.14. 97-100. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	214
3.15. 101-103. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	220

3.16. 104-105. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	228
3.17. 106-107. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	232
3.18. 108. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	236
3.19. 109-110. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	242
3.19.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	248
3.20. 111-141. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	250
3.20.1. 111-113. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	250
3.20.2. 114. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	254
3.20.3. 115. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	262
3.20.4. 116-118. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	269
3.20.5. 119. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	271
3.20.6. 120-123. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	274
3.20.7. 124-129. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	278
3.20.8. 130-132. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	281
3.20.9. 133-134. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	283
3.20.10. 135. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	286
3.20.11. 136. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	287
3.20.12. 137. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	289
3.20.13. 138. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	290
3.20.14. 139-141. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	293
3.20.15. 111-141. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	295
3.21. 142-152. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	297
3.21.1. 142-145. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	297
3.21.2. 146-147. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	306
3.21.3. 148-152. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	311
3.21.4. 142-152. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	313
3.22. 153-157. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	314
3.22.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	317
3.23. 158. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	319
3.23.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	322
3.24. 159-162. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	323
3.24.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	327
3.25. 163-167. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	327
3.26. 168-173. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	335
3.27. 174-176. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	341
3.28. 168-176. Âyetlerin Esbâb-ı Nüzûl Bağlamında Değerlendirmesi -----	343
3.29. 177. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	344
3.30. 163-177. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	348

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAKARA SÛRESİ 178-286. ÂYETLERİN NÜZÛL

SEBEPLERİNİN TESPİTİ VE ÂYETLERİN TARİHLENDİRİLMESİ

4.1. 178-182. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	349
4.1.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi	355
4.2. 183-187. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	355
4.2.1. 183-185. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	355
4.2.2. 186. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	359
4.2.3. 187. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	361
4.2.4. 183-187. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi	367
4.3. 188. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	367
4.3.1. Âyetin Tarihinin Belirlenmesi	370
4.4. 189. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	370
4.1.1. Âyetin Tarihinin Belirlenmesi	378
4.5. 190-194. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	378
4.5.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi	385
4.6. 195. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	385
4.6.1. Âyetin Tarihinin Belirlenmesi	390
4.7. 196. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	390
4.7.1. Âyetin Tarihinin Belirlenmesi	393
4.8. 197-203. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	394
4.8.1. 197. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	395
4.8.2. 198. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	398
4.8.3. 199. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	400
4.8.4. 200-203. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	403
4.8.5. 197-203. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi	408
4.9. 204-207. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	409
4.9.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi	416
4.10. 208-211. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	417
4.10.1. 208-211. Âyetlerin Tarihlendirilmesi	421
4.11. 212-218. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	421
4.11.1. 212-214. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	422
4.11.2. 215. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	426
4.11.3. 216-217. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	429
4.11.4. 218. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	433
4.11.5. 212-218. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi	435
4.12. 219-220. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	436
4.12.1. 219-220. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi	442
4.13. 221. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	443
4.14. 222-223. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi	446

4.14.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi-----	453
4.15. 224-242. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	453
4.15.1. 224-227. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	453
4.15.2. 228. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	459
4.15.3. 229. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	463
4.15.4. 230-231. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	467
4.15.5. 232. Âyet ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	470
4.15.6. 233-237. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	473
4.15.7. 238-239. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	475
4.15.8. 240-242. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	481
4.15.9. 225-242. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	485
4.16. 243-245. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	486
4.16.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi-----	488
4.17. 246-254. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	488
4.17.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi-----	491
4.18. 255-257. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	492
4.18.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi-----	496
4.19. 258-260. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	497
4.20. 261-274. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	501
4.20.1. 261-269. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	502
4.20.2. 270-271. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	509
4.20.3. 272-274. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	511
4.20.4. 261-274. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	516
4.21. 275-281. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	518
4.21.1. 275-281. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	523
4.22. 282-283. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	524
4.22.1. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi-----	525
4.23. Sûresi 284-286. Âyetler ve İlgili Nüzûl Sebeplerinin Değerlendirilmesi -----	525
4.23.1. 284-286. Âyetlerin Tarihlerinin Belirlenmesi -----	532
SONUÇ VE ÖNERİLER -----	535
KAYNAKÇA -----	543
DİZİN -----	557

ÖN SÖZ

Kur'ân'ın nüzûlüünün, inananların kimlik inşasını gerçekleştirecek bildirimleri kapsayan Mekkî âyetlerin ardından, onların ferdi ve sosyal hayatlarını düzenleyen kuralların belirlendiği Medenî âyetlerin nüzûlü takip etmiş, hicretle birlikte Müslümanların yeni mekânlarında karşılaştıkları olaylar çerçevesinde ortaya çıkan problemler inen âyetlerle çözüme kavuşturulmuştur. İnsanın hidâyeti denilen ve onun şahsi, sosyal, siyasi, maddi ve mânevi her türlü yaşantısını yönlendirmeyi hedefleyen Kur'ân, ilettiği bildirimleriyle onu iyiye, güzele, doğruya yönlendirmeyi, bu şekilde kemâle erdirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle Kur'ân'ın anlaşılmasının, anlamlandırılmasının, ilâhî iradenin neyi amaçladığının tespitinin inananlar için hayati bir kıymeti bulunmaktadır.

Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında, vahyin nüzûlü bağlamında gerçekleşen olayların tespiti, tefsir ve te'vile katkısı bakımından önemlidir. Bazen âyetin, nüzûlüyle alakası olmayan farklı olaylarla ilişkilendirilmesi veya nüzûl sebebinin bilinmemesi, âyeti asıl anlamının dışında farklı mânalarla anlaşılmasına sebep olabilmektedir.

Âyetlerin nüzûl tarihlerinin bilinmesi de doğru anlamı tespitinde önemli hususlardan biridir. Usûl âlimlerinin kanaatlerine göre âyetlerin ne zaman ve nerede, kimler hakkında indiği, olayın şahitlerine dayandırılan rivâyetlerle tespit edilirse bu durum aynı zamanda müsteşriklerin, âyetlerin Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında sahabe tarafından ilk olarak yazıldığı yönünde, Kur'ân'ın beşerî olduğuna dair itirazlarına da ikna edici bir cevap olacaktır. Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde genel olarak Mekkî-Medenî ayrımı ile yapılmaya çalışılan âyetlerin tarihlerini belirleme gayretleri, mevcut tüm hadis ve tefsir, siyer ve tarih kaynaklarından istifade edilmek suretiyle daha isabetli sonuca ulaştıracak biçimde yapılabilecektir.

Âyetlerin, tefsîr rivâyetlerinde zikredilen, vâkıyla uyumlu asıl nüzûl sebeplerinin ve nüzûl tarihlerinin tespiti konusunda yeterli ölçüde çalışmanın yapılması, bu sahadaki ihtiyacı ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın tüm âyetlerinin mevcut esbâb-ı nüzûlüünü ve nüzûl tarihlerini belirlemek bu çalışmanın hacmini aşacağından, alanı daraltmak suretiyle çalışma, Bakara Sûresi ile sınırlandırılmıştır. Bu yönüyle bu çalışma, Kur'ân'ın tüm âyetlerinde uygulanması düşünülen prototip bir yöntem oluşturmayı hedeflemektedir.

Bakara Sûresi'nin seçilmesindeki en önemli sebep, sûrenin nüzûl sürecinin Medine döneminin başlangıcından itibaren Hz. Peygamber'in vefatına kadar geçen birçok dönemi kapsamasıdır. Tevhid, nübüvvet, ahiret, ahlâk ve kısmi ibadet esaslarının işlendiği Mekke döneminde inen âyetlerin ardından bu konulara ek

olarak, Kur'ân'ın ele aldığı şahsi, ailevi, toplumsal, ibâdi, siyasi, adlî, askerî, uhrevî diğere tüm konular Medine döneminde işlenmektedir. Bu yönüyle Bakara Sûresi'nin genel anlamda Kur'ân'da işlenen konuların çoğuna değindiğini söyleyebiliriz.

Bakara Sûresi üzerinde yapılan bu çalışma dört bölümde incelendi. Birinci bölümde "Esbâb-ı Nüzûl" konusu ve Bakara Sûresi'nin nüzûl ortamına değinildi. Bu bölümde âyetlerin nüzûl sebeplerini tespit etmenin önemi, esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin sıhhati, rivâyetler arasında tercih yapmada kullanılan değerlendirme kriterleri gibi usûl kapsamında yer alan ön bilgiler işlendi. Ardından sûrenin nüzûl vasatında şehrin dînî ve sosyal durumu, sûrenin muhatapları olan şehir halkının inanç yapısı hakkında bilgiler verildi.

İkinci bölümde sûrenin muhtevâ tahlili yapıldı. Bu bölümde sûrenin temelde muhatap aldığı Müslüman çevrenin diğere din mensuplarıyla olan ilişkileri açıklandı. Gelişen olaylar müvâcehesinde cihat ve savaş hukûku, ibadet ve muamelât hukuku gibi hususlara değinildi. Müslümanlara ve Ehl-i kitaba yönelik âyetler belirlenerek âyetlerin bildirdiği ikâz ve uyarılar hakkında kısa bilgiler sunuldu.

Üçüncü bölümde sûrenin nüzûl sebepleri ve bu doğrultuda yapılan tefsiri işlendi. Bu bölümde sahih hadis kaynakları ve tefsir literatüründe zikredilmiş esbâb-ı nüzûl kapsamındaki rivâyetler içerisinden âyetin nüzûlüne sebep olabilecek, âyetin fehvâsıyla uyumlu en doğru rivâyet tespitte çalışıldı. Müfessirlerin rivâyetler doğrultusunda âyetlere verdikleri anlamlar, ortaya koydukları te'vil ve tespitleri belirlemek suretiyle rivâyetlerin içerisinde zikredilen veriler ışığında bazı âyetlerin muhtemel tarihleri tespitte çalışıldı. Bunun için gerektiğinde kadîm siyer ve tarih kaynaklarına müracaat edildi.

Dördüncü bölümde, yapılan çalışmanın bir değerlendirmesi yapılarak sonuçlar çıkarılmaya çalışıldı. Bu bölümde esbâb-ı nüzûl kavramının ilk dönem müfessirlerince tanımlanma, kapsam ve rivâyetlerin tefsirde kullanım biçimleri ile müfessirlerin te'vilde dikkât çekici açıklamaları değerlendirildi. Ayrıca tefsir literatüründe ilk devirlerde dile getirilmiş ancak sonraki devirlerde kayıttan düşmüş olan bilgi zâyiâtı tespitte çalışıldı.

Yapmış olduğumuz çalışma süresince müfessirlerin Allah kelâmını anlama ve insanlara faydalı olması için anlamlandırma yolunda harcadıkları mesâi, emek ve fedakârlıklarına kurdukları her bir cümlede, ortaya attıkları her bir görüşte şahit olduk. Sadaka-i câriye hükmünde olan bu gayretlerinden dolayı Allah hepsinden razı olsun ve onlara merhametiyle muamele etsin.

Ne kadar dikkât edersek edelim insanoğlu hatadan mâsun değildir. Bundan dolayı yapmış olduğumuz araştırma ve tespitler ışığında ortaya koyduğumuz kanaatlerimizdeki hata ve kusurlarımızı erbabının hüsnü zannına havale ediyoruz.

Bu çalışmanın her aşamasında beni yalnız bırakmayan, ümitsizliğe düştüğümde beni yüreklendiren ve her an manevî yardımlarını yanibaşımda hissetti-

ğim danışman hocam Prof. Dr. Sami Kılınçlı'ya şükranlarımı sunarım. Ayrıca kitaplaşma sürecinde yoğun işleri arasında beni kırmayıp çalışmanın editörlüğünü üstlenen ve çalışmayı bütünüyle teknik açıdan düzenleyerek son şeklini veren kıymetli hocam Doç. Dr. Şuayip Karataş'a da teşekkürü bir borç addediyorum.

Mustafa Oktay GAMGA
Osmaniye/2024

KISALTMALAR

a.n.	: Açıklama notu
(a.s.)	: Aleyhisselâm
(r.a.)	: RadiyAllahu anh
(s.a.v.)	: SallAllahu Aleyhi ve Sellem
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bk.	: Bakınız
BOZİFDER	: Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Fak.	: Fakültesi
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
İSTEM	: Necmettin Erbakan Ün.v. Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Dergisi
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
M.	: Miladi
MKÜ	: Mustafa Kemal Üniversitesi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
nşr.	: Nâşir
ö.	: Ölüm tarihi
SAÜ	: Sakarya Üniversitesi
Sos. Bil. Derg.	: Sosyal Bilimler Dergisi
şrh.	: Şerh Eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TESAM	: Trakya Üniversitesi Akademi Dergisi
thk.	: Tahkik Eden
çev.	: Tercüme Eden
tsh.	: Tashih Eden
ts.	: Tarihsiz